

Krzysztof Fedorowicz*

Białoruś, Łotwa, Litwa – bałtycka asymetria

Zbliżone do siebie powierzchnią i potencjałem demograficznym Litwa i Łotwa prezentują odmienną strategię kształtowania relacji politycznych ze swoim białoruskim sąsiadem. Dla Litwy od kilku lat najważniejszą kwestią w relacjach z Mińskiem jest funkcjonowanie i oddziaływanie elektrowni atomowej w miejscowości Ostrowiec (50 km od Wilna). Tymczasem Łotwa od dłuższego czasu buduje dobre relacje gospodarcze i polityczne z Białorusią, czego ukoronowaniem miała być wizyta prezydenta Łukaszenki w Rydze 3 kwietnia 2020 r. (przełożona na inny termin z powodu pandemii COVID-19).

Geograficzne uwarunkowania współpracy. Na kształt relacji między Białorusią i Litwą oraz Łotwą istotny wpływ mają czynniki geograficzno-demograficzne. Białoruś jest ważnym partnerem regionalnym dla liczącej 1,9 mln ludności Łotwy i Litwy (z populacją 2,8 mln). Granica Litwy z Białorusią wynosi 678 kilometrów i przebiega w bliskiej odległości od Wilna (ok. 30 km). Z kolei granica łotewsko-białoruska ma 172 kilometry i znajduje się we wschodniej Łatgali, najbardziej prowincji Łotwy, gdzie ponad 70% mieszkańców deklaruje język rosyjski jako ojczysty. Tym samym tzw. „oddziaływanie granicy” (infrastruktura, potencjał regionu, handel przygraniczny, liczba osób przekraczających granicę) na wzajemne relacje w przypadku Białorusi jest zdecydowanie większe na odcinku litewskim niż łotewskim. Z pewnością jest to jeden z elementów wpływających na poziom i charakter wzajemnych relacji między państwowych.

Polityczne uwarunkowania współpracy. Po rozpadzie ZSRR Litwa i Łotwa obrały kurs na kształtowanie państw narodowych oraz integrację euroatlantycką. Ukoronowaniem ich starań było uzyskanie członkostwa w Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckim. Białoruś, po pierwszych latach niepodległości, w połowie lat 90. XX wieku wybrała sojusz z Rosją i konserwację radzieckiego systemu polityczno-gospodarczego. Postępujący autorytaryzm w Mińsku, coraz większe różnice w postrzeganiu polityki zagranicznej oraz rozbieżności w kwestii demokracji i praw człowieka przyczyniły się do znacznego ochłodzenia wzajemnych relacji z bałtyckimi sąsiadami. Mimo tego Litwa i Łotwa prowadziły działania zmierzające do rozwoju kontaktów gospodarczych z białoruskim sąsiadem. Momentem przełomowym stał się rok 2010, kiedy to po wyborach prezydenckich na Białorusi doszło do brutalnej pacyfikacji antyprezydenckiej demonstracji i zaostrzenia represji wobec opozycji. Unia Europejska nałożyła wówczas na białoruskie władze sankcje, co doprowadziło do zamrożenia relacji politycznych na wysokim szczeblu.

Litwa wobec Białorusi. W latach 90. XX wieku Litwa wspierała niezależne od władz białoruskich instytucje społeczeństwa obywatelskiego i zwracała uwagę na kwestie demokratyzacji i praw człowieka. Z drugiej strony starano się utrzymać ożywioną współpracę gospodarczą. Próbę poprawy relacji z Białorusią w latach 2009-2010 podjęła prezydent Litwy Dalia Grybauskaitė. We wrześniu 2009 r. prezydent Łukaszenka przybył z wizytą do Wilna, a rok później, w październiku 2010 r., prezydent Litwy udała się do Mińska, gdzie złożyła ofertę odegrania roli adwokata i obrońcy interesów Białorusi w Europie. Proponowała także wsparcie gospodarcze poprzez rozszerzenie możliwości eksportu surowców energetycznych przez terytorium Litwy z wykorzystaniem portu w Kłajpedzie. Jednak po kilku miesiącach wzajemne relacje zostały zamrożone w wyniku nałożenia sankcji na białoruskie władze. Z kolei od 2013 r. głównym problemem jest kwestia budowy i funkcjonowania elektrowni atomowej w miejscowości Ostrowiec (położonej 50 kilometrów od centrum Wilna). Dla Litwy jest to kwestia priorytetowa. Litewski parlament w 2017 r. przyjął ustawę, w której stwierdzono, że powstająca elektrownia stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego, a rząd zadeklarował, że Litwa nie będzie kupowała energii z tej elektrowni. W 2019 r. władze poinformowały, iż w celu wyeliminowania fizycznych możliwości przepływu energii z Białorusi dotychczasowe linie wysokiego napięcia łączące Litwę z Białorusią zostaną rozebrane.

Ponadto w celu wywarcia presji na władze Białorusi Litwa zablokowała podpisanie porozumienia o współpracy Unii Europejskiej z Białorusią. Tym samym relacje litewsko-białoruskie stały się zakładnikiem elektrowni atomowej w Ostrowcu.

Łotwa wobec Białorusi. W podejściu Łotwy wobec Mińska od dłuższego czasu dominuje zdecydowany pragmatyzm i umiejętne manewrowanie łotewskiej dyplomacji pomiędzy oficjalnym stanowiskiem prezentowanym na arenie międzynarodowej a dwustronnymi realiami po obu stronach krótkiej granicy. Strategia Łotwy opiera się na wyciszaniu (lub pomijaniu) ewentualnych problemów natury politycznej przy konsekwentnym i długofalowym nawiązywaniu dwustronnych relacji gospodarczych. Stroną zabiegającą (bez gwarancji powodzenia) o poprawę wzajemnych stosunków jest zawsze Łotwa, bez względu na polityczną orientację ugrupowań sprawujących władzę. Korzyści (szczególnie gospodarcze) dwustronnej współpracy są na tyle istotne dla Białorusi, że Mińsk z zainteresowaniem przyjmuje łotewską koncepcję sąsiedzkiej współpracy i nie traktuje jej jako elementu gry politycznej (jak ma to miejsce w relacjach z Litwą i Polską).

Łotewski przepis na sukces. Zdaniem białoruskich analityków, przyczyną dobrze rozwijających się relacji jest fakt, że od dłuższego czasu Ryga jest bardziej tolerancyjna wobec Mińska niż Warszawa i Wilno. Między Łotwą a Białorusią nie było poważnych sporów politycznych, jak na przykład między Polską a Białorusią w sprawie Związku Polaków na Białorusi. Łotewskie władze, w przeciwieństwie do polskich i litewskich, praktycznie nie angażowały się w poparcie dla białoruskiej opozycji i społeczeństwa obywatelskiego. Łotwa oficjalnie poparła sankcje przeciwko Białorusi, ale przeciwstawiła się ich wprowadzeniu, powołując się na fakt, że uderzą one w zwykłych Białorusinów i zaszkodzą łotewskiej gospodarce. Z kolei Białoruś powstrzymywała się od negatywnych komentarzy na temat roli łotewskich oddziałów wojskowych podczas II wojny światowej, statusu języka rosyjskiego i sytuacji rosyjskojęzycznych „nie-obywateli” na Łotwie. Przypuszczalnie te właśnie okoliczności w dużej mierze przyczyniły się do wprowadzenia w życie porozumienia białorusko-łotewskiego w sprawie małego ruchu granicznego w 2012 r. Podobne porozumienia z Litwą i Polską zawarte w 2010 r. nadal pozostają w zawieszaniu. W 2012 r. Łotwa stała się największym korytarzem transportowym dla białoruskiego eksportu do państw trzecich. W Rydze odbyła się Narodowa Wystawa Republiki Białorusi „BelarusEXPO-2012”, a wzajemne obroty handlowe osiągnęły 3,4 mld USD. Łotwa stała się piątym partnerem gospodarczym Białorusi. Doszło do aktywizacji kontaktów politycznych. W 2013 r. wizytę na Łotwie złożył szef łotewskiej dyplomacji Edgar Rinkēvičs (była to pierwsza wizyta na takim poziomie po tym, jak Unia Europejska nałożyła sankcje na Białoruś). Od tego czasu szefowie dyplomacji obu państw spotykają się regularnie. Efektem wspólnych starań było przyznanie Białorusi i Łotwie prawa do organizacji mistrzostw świata w hokeju na lodzie w 2021 r. Białoruś docenia także odmienne stanowisko Łotwy w kwestii elektrowni atomowej w Ostrowcu. Łotewskie władze nie skrytykowały tej inwestycji, co więcej, w 2017 r. szef łotewskiej dyplomacji Edgars Rinkēvičs powiedział, że Łotwa nie rozważa wprowadzenia przepisów zakazujących zakupu energii elektrycznej produkowanej w białoruskiej elektrowni jądrowej. Podkreślił, że sprawa elektrowni stała się kwestią litewskiej polityki wewnętrznej, w którą Ryga nie będzie ingerowała. Osobiście dziękował za to łotewskiemu premierowi prezydent Łukaszenka. W 2018 r. łotewskie władze zaprosiły prezydenta Białorusi do złożenia oficjalnej wizyty w Rydze. O szczegółach tej wizyty rozmawiał w Mińsku w styczniu 2020 r. premier Łotwy, Krišjānis Kariņš. Łotwa zaoferowała także swoją pomoc Białorusi w przezwyciężeniu problemów wynikających ze wstrzymania dostaw rosyjskiej ropy poprzez możliwość dostaw surowca na Białoruś przez łotewskie porty. Ponadto zaproponowano podpisanie umowy NATO – Białoruś w sferze wymiany informacji, argumentując to koniecznością ustanowienia mechanizmów współpracy w obliczu odbywających się na Łotwie ćwiczeń NATO.

Wnioski. Przykład asymetrycznych relacji Łotwy i Litwy z Białorusią wskazuje na istniejące możliwości zmiany dotychczasowego podejścia państw Unii Europejskiej wobec Mińska. Po okresie długotrwałej izolacji białoruskich władz mamy do czynienia z poszukiwaniem optymalnego modelu wzajemnych kontaktów. Zarówno ze strony Unii Europejskiej, jak i Białorusi widać zainteresowanie w kwestii nowego otwarcia. Wydaje się, że dla prezydenta Łukaszenki optymalnym wariantem jest pomniejszanie znaczenia czynnika politycznego na rzecz konstruktywnej współpracy gospodarczej. Pod tym względem Łotwa jest dla Białorusi istotnym elementem. Ważne jest również wyważone stanowisko Łotwy w kwestiach budowania dialogu między Mińskiem a UE (a także NATO) oraz usuwania przeszkód w dziedzinie współpracy finansowej i inwestycyjnej

z państwami Unii Europejskiej. Z kolei dla Łotwy dobre relacje z Mińskiem to pozytywny element w rywalizacji z Litwą o korytarze transportowe dla białoruskiego eksportu. Nie bez znaczenia pozostaje też możliwość zakupu przez Łotwę tańszej energii elektrycznej z białoruskiej elektrowni. Tym samym mamy do czynienia ze stopniową i umiarkowaną próbą normalizacji relacji Białoruś – UE. W tej kwestii Łotwa jest pionierem i wskazuje optymalny kierunek na dotychczas krętej drodze.

Opinie wyrażone w publikacji prezentują wyłącznie poglądy autora i nie mogą być utożsamiane ze stanowiskiem Instytutu Europy Środkowej.

---

* **Dr hab. Krzysztof Fedorowicz** – autor komentarza gościnnego. Profesor Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Katedra Studiów Wschodnich UAM w Poznaniu.